

علوم و فنون ادبی ۲

درس ۱۲: کنایه

فشرده درس کنایه:

کنایه در لغت:

کنایه در لغت به معنی «پوشیده سخن گفتن» است.

تعریف کنایه:

به واژه یا عبارتی گفته می شود که دارای دو معنی، یک معنی قاموسی و نزدیک و یک معنی مجازی و دور می باشد که معنای دور آن مورد نظر گوینده است.

معنای دور کنایه را می توان با تأمل در اجزای کلام و یافت سخن دریافت یعنی در واقع معنای نزدیک و دور لازم و ملزوم یکدیگرند و با دقت در اجزای کلام، از معنای نزدیک به معنای دور منتقل می شویم.

کنایه هم گونه ای از مجاز است که بر بنیاد اصل مجاورت استوار است همانطور که استعاره بر بنیاد مشابهت استوار بود. یعنی در کنایه بین معنی حقیقی (نزدیک) و مجازی (دور) رابطه نزدیکی وجود دارد.

مثلا:

وقتی می گوییم «فلانی دست به جیب است» منظورمان این است که او خیر و بخشنده است (معنای دور) و صرفاً هدف ما این نیست که بگوییم او دست به جیب می برد (معنای نزدیک).

چند مثال دیگر برای تفهیم بیش تر:

همت مردانه می خواهد گذشتن از جهان یوسفی باید که بازار زلیخا بشکند

در بیت بالا ذهن ما در عبارت «بازار شکستن» با توجه به واژه ها و اصطلاحاتی مثل یوسف، گذشتن از دنیا و داشتن همت مردانه به معنای دور آن یعنی «بی رونق کردن» راهنمایی می شود.

سخن او بر سر زبان افتاد.

«بر سر زبان افتادن سخن» با توجه به اجزای کلام به معنی پخش و رایج شدن و فاش شدن سخن است (معنای دور).

زاعی از آنجا که فراغی گزید رخت خود از باغ به راغی کشید

عبارت «رخت کشیدن» معنای دور آن یعنی نقل مکان کردن و کوچ کردن است.

اکنون همچنین علمای زمان در علوم موی می شکافند.

عبارت «مو شکافتن» به معنای دقت کردن و ریزبینی است.

دامن کشان که می روی امروز بر زمین فردا غبار کالبدت بر هوا رود

عبارت «دامن کشان بر زمین راه رفتن» کنایه از ناز و غرور داشتن است

«فردا غبار کالبد بر هوا رفتن» کنایه از مردن است.

فرق کنایه با مجاز:

در مجاز، فقط یکی از دو معنی، قابل دریافت است یعنی معنای غیر حقیقی، اما در کنایه، هر دو معنی نزدیک و دور به ذهن خواننده می آید و دریافت می شود؛ ولی معنی دور اراده شده است مثلاً:

وقتی می گوییم «آب از دستش نمی چکد» هم معنای نزدیک آن یعنی نریختن آب از دست دریافت می شود، هم معنای دور یعنی خسیس بودن؛ اما معنای دوم مورد نظر است.

ادبیات دهم نأ کنکور

یا وقتی می‌گوییم «فلانی ریش سفید است» هم معنای نزدیک آن یعنی؛ سفید بودن ریش و محاسن دریافت می‌شود؛ هم معنای دور آن یعنی؛ باتجربه بودن، اما معنای دور مورد نظر گوینده است.

فرق استعاره و کنایه :

معمولا استعاره در «واژه» و کنایه در «ساختار کلام» روی می‌دهد؛ مثال :

به خون خود آغشته و رفته اند   چه گل های رنگین به جویبارها

در این بیت گل ها استعاره از شهیدان است؛ که در بافت واژه آمده است.

باز امشب ای ستاره ی تابان نیامدی.

ستاره استعاره از یار است که در بافت واژه بیان شده است.

اما در بیت زیر:

دامن هر گل مگیر گرد هر بلبل مگرد   طالب حسن غریب و معنی بیگانه باش

عبارت های «دامن چیزی را گرفتن» و «گرد چیزی گردیدن» هردو کنایه هستند که در بافت کلام و عبارت آمده اند.

سخن دهان به دهان می‌گشت.

«دهان به دهان گشتن سخن» کنایه از پخش شدن و رایج بودن سخن است که در بافت کلام و جمله آمده است.

چند کنایه دیگر:

دسته گل به آب دادن، کنایه از «اشتباه بزرگ کردن».

دست و پا گم کردن، کنایه از «دچار نگرانی شدن، هول شدن»

تنگ دست بودن، کنایه از «فقیر بودن».

ثابت قدم بودن، کنایه از «با اراده بودن».

خود ارزیابی

سؤال ۱- کنایه ها را در مثال های زیر ببابید.

الف) عاقل چون خلاف اندر میان آید، بجهد و چون صلح ببیند، لنگر بنهد.

«لنگر نهادن یا انداختن» کنایه از ماندن، ساکن شدن.

ب) ای پای به گل فرو شده، ای خسته ی تیر بلا، همه ما را خوانید؛ گرد در ما گردید.

«پای به گل فرو شدن» کنایه از گرفتار شدن، عاجز و درمانده.

«گرد در کسی گشتن» کنایه از همراه و وابسته ی کسی بودن.

پ) دل ها اگرچه صاف، ولی از هراس سنگ   آینه بود میل تماشا شدن نداشت

«دل صاف بودن» کنایه از پاک و صادق و بی ریا بودن.

ت) بگفتا دل ز مهرش کی کنی پاک   بگفت آنگه که باشم خفته در خاک

«دل از مهر کسی پاک کردن» کنایه از فراموش کردن کسی، ترک عاشقی.

«در خاک خفتن» کنایه از مردن.

ادبیات دهم نأ کنکور

ث) در هر طرف زخیل حوادث کمین گهی است
«عنان گسسته بودن سوار عمر» کنایه از این که عمر سریع می گذرد.

ج) به کس مگوی که پایم به سنگ عشق برآمد
«پا به سنگ برآمدن» کنایه از گرفتار شدن.

«به فرق پویدن» کنایه از در نهایت شوق و با دل و جان کاری را انجام دادن.

سؤال ۲- مفهوم کنایی عبارت های زیر را مشخص کنید:

الف) چنین است رسم سرای درشت گهی پشت بر زین، گهی زین به پشت

«پشت بر زین» کنایه از موفقیت و اوضاع بر وفق مراد بودن.

«زین بر پشت» کنایه از شکست و اوضاع بر وفق مراد نبودن.

ب) از مکافات عمل غافل مشو گندم از گندم بروید جو زجو

«گندم از گندم بروید جو ز جو» کنایه از این که هر عملی نتیجه ی خاص خود را دارد، متناسب بودن عمل با نتیجه، هر کس نتیجه کار خود را می بیند.

پ) نقشی بر آب می زرم از گریه حالیا تا کی شود قرین حقیقت، مجاز من

«نقش بر آب زدن» کنایه از کار بیهوده کردن.

ت) قمری ریخته بالم به پناه که روم؟ تا به کی سرکشی ای سرو خرامان از من؟

«ریخته بال بود» کنایه از عاجز و ناتوان بودن.

«سرکشی» کنایه از دوری و کناره گیری کردن یا نافرمانی کردن.

سؤال ۳- در نمونه های زیر کنایه ها را بیابید و مفهوم آن ها را توضیح دهید:

الف) پیش دیوار آنچه گویی هوشدار تا نباشد در پس دیوار گوش

«پیش دیوار» کنایه از پنهانی و مخفیانه.

«هوش دار» کنایه از مراقب و مواظب باش.

مصراع دوم کنایه از افشای راز و آشکار شدن سخنان پنهانی.

ب) بس بگردید و بگرد روزگار دل به دنیا در نبندد هوشیار

«دل به دنیا نبستن» کنایه از ترک تعلقات دنیوی کردن، وابسته نبودن.

پ) عشق دریایی کرانه ناپدید کی توان کردن شنا، ای هوشمند!

«کرانه ناپدید بودن» کنایه از وسیع بودن.

«شنا کردن» کنایه از مقاومت و ایستادگی کردن.

ت) از در درآمدی و من از خود به در شد گویی کزین جهان به جهان دگر شدم

«از خود به در شدن» کنایه از بی اختیار شدن.

«به جهانی دگر شدن» کنایه از مردن.

ادبیات دهم نأ کنکور

ث) الهی پیشانی بر خاک نهادن آسان است؛ دل از خاک برداشتم دشوار است.

«پیشانی بر خاک نهادن» کنایه از عبادت.

«دل از خاک برداشتن» کنایه از ترک تعلقات دنیوی کردن، عدم وابستگی به مادیات.

ج) در سلطان وشه را روزها بیهوده کوید دگر در کوی شاه خود کنم خاکی به سر امشب

«در کسی را کویدن» کنایه از کمک خواستن، متوسل شدن.

«خاک بر سر کردن» کنایه از بدبختی و بیچارگی، بی تابی

سؤال ۴- ویژگی های زبانی و فکری مثال های خودارزیابی ۲ را بررسی کنید:

الف) چنین است رسم سرای درشت گهی پشت بر زین، گهی زین به پشت

(فردوسی)

قلمرو زبانی:

سادگی زبان و کمی لغات عربی و بیگانه (مختصات سبک خراسانی)

کاربرد لغات کهنه و مهجور فارسی مثل: «درشت ، گهی»

تکرار واژه ها برای تأکید بیشتر سخن.

حذف دو فعل اسنادی در مصراع دوم به قرینه معنوی.

قلمرو فکری:

غلبه روح حماسی در بیت.

واقع گرا بودن شعر.

غلبه جنبه های عقلانی بر جنبه های احساسی و عاطفی.

نوعی خوش باشی و تساهل در شعر دیده می شود (تأکید بر متغیر و گذرا بودن اوضاع جهان و دعوت به نا امید نشدن).

ب) از مکافات عمل غافل مشو گندم از گندم بروید جو زجو (مولوی)

قلمرو زبانی :

کم شدن واژه های اصیل فارسی و جایگزینی آن ها با واژه های عربی مثل (مکافات، غافل، عمل)

درهم آمیختگی ویژگی های نو و گهنگنه (مهم ترین ویژگی سبک عراقی)

مشو: فعل اسنادی، کاربرد فعل نهی در قدیم.

حذف فعل «بروید» به قرینه لفظی در مصراع دوم.

بروید: به معنای «می روید»، مضارع اخباری.

قلمرو فکری:

رواج حس دینی و توجه به امور اخروی.

پند و اندرزی بودن.

توصیه به این که هر کاری نتیجه خاص خود را دارد و هرکاری کنیم نتیجه اش را دریافت می کنیم.

ادبیات دهم نأ کنکور

تا کی شود قرین حقیقت، مجاز من
(حافظ)

پ) نقشی بر آب می زرم از گریه حالیا

قلمرو زبانی:

کمی لغات اصیل فارسی و کاربرد واژه های عربی مثل: مجاز، حقیقت (مختصات سبک عراقی).

آمیختگی ویژگی های کهنه و نو.

تضاد: حقیقت و مجاز،

می زرم: مضارع اخباری.

حالیا: قید

تابه کی شود: استفهام انکاری

شود: به معنای «می شود»، مضارع اخباری.

قلمرو فکری:

درون گرایی و توجه به احوال شخصی.

نوعی یأس و ناامیدی و خیال باطل داشتن.

ت) قمری ریخته بالم به پناه که روم؟

تا به کی سرگشی ای سرو خرامان از من؟

(کلیم همدانی)

قلمرو زبانی:

ورود لغات کوچه و بازار به شعر (مختصات سبک هندی).

واقع گرا بودن زبان شعر.

گسترش دایره واژگان.

کمی لغات عربی.

ریخته بال: صفت وندی مرکب.

قمری، بال: تضمن و تناسب.

که: (چه کسی، ضمیر پرسشی)، نقش قید پرسشی.

ای سرو خرامان: منادا (شبه جمله یا صوت)، ترکیب وصفی.

قلمرو فکری:

معنی گرا بودن شعر و توجه به معنا و مفهوم.

کامل بودن معنای تک بیت ها.

یافتن فکری جزئی اما تازه و نگفته و بیان آن به صورت اعجاب انگیز.

شکوه از بی وفایی. معشوق، ناامیدی، نارضایتی از وضع موجود (نوعی واقع گویی).

ادبیات دهم نا کنکور

تشنه ی روی توام، باز مدار از من آب

سؤال ۵- وزن بیت زیر را بیابید:

زنده به بوی توام، بوی زمن و مگیر

زن دب بو / ی ت ام / بو ی ز من / و ام گیر

تشنه ی روی / ی ت ام / باز م دا / رزم ناب

مفتعلن فاعلن // مفتعلن فاعلن

وزن همسان دولختی (دوری)

ابرگروه دبیران ادبیات کشور

تهیه، تنظیم و کارگاه با:

مریم بهوندی

ادبیات دهم نا کنکور

:Tag

adabiate10@

:Link

<http://jvan.me/124Y>

نجمه شهنیان pdf: